सिद्धहेम-प्राकृत-शब्दानुशासनगत

अपभ्रंश - दोहा - सवृत्ति

सं. साध्वी दीप्तिप्रज्ञाश्री

कलिकालसर्वज्ञ श्रीहेमचन्द्राचार्यनी सूरिपद-नवमशताब्दीवर्षे प्रगट थनार अनुसंधानना 'श्रीहेमचन्द्राचार्य-विशेषाङ्क' माटे पू. आचार्य श्रीविजयशीलचन्द्रसूरि म. पासेथी मने २ पानांनी प्रत प्राप्त थई. जे प्राये १८मी सदीनी छे अने अपूर्ण छे.

आ प्रतमां कलिकालसर्वज्ञ श्रीहेमचन्द्राचार्य विरचित सिद्धहेमशब्दानु-शासनना अष्टमाध्यायरूप प्राकृत-व्याकरणना चोथा पादमां आवता अपभ्रंशभाषा-सम्बन्धि सूत्रोमां (४.३३०-४.४४६) आपेला उदाहरण-दोहानी टीका छे.

प्रतनां पानामां लखाण त्रिपाठी छे. वच्चे मूळ उदाहरण-दोहा छे अने उपर-नीचे तेनी टीका छे. ४-३३० थी ४-३६७ सुधीना सूत्रना मूळ उदाहरण-दोहा छे, अने ४-३३० थी ४-३७० सूत्रना प्रथम उदाहरण-दोहा सुधीनी टीका छे. लखतां लखतां अधूरी रहेली आ प्रत छे.

आ प्रतमां वृत्तिना प्रमाणमां मूळ उदाहरण-दोहामां अशुद्धिनुं प्रमाण थोडुं वधु छे. जेने संमार्जित करवानो यथाशक्य प्रयत्न कर्यो छे.

जैन आत्मानन्द सभा-भावनगरथी प्रकाशित अने पू. वज्रसेनविजयजी म.सा. द्वारा सम्पादित प्राकृत-व्याकरणना पुस्तकमां अपभ्रंश-दोधकवृत्ति छपायेली छे. तेनाथी आ वृत्ति थोडी अलग छे.

- आ प्रतमां बधे अनुनासिकना स्थाने अनुस्वार लखेल छे.
- जिवँ तिवँ ना स्थाने जिम्व तिम्व लखेल छे.
- मुद्रित पुस्तकमां मूळ दोहा तथा दोधकवृत्तिमां जे भिन्नता छे ते टिप्पणमां नोंधी छे.

अपूर्ण प्रति होवाथी स्वाभाविक रीते ज तेना कर्ता के लेखक विषे

तेमज लेखनकाळ विषे स्पष्ट जाणकारी न मळे. छतां अनुमानथी ते १८मा सैकामां लखाई हशे तेवुं जाणकारो द्वारा जाणी शकायुं छे.

॥ ꣸० ॥

नम[:] श्रीजिनाय ॥

ढोल्ला सामला धण चंपावण्णी ।
णाइ सुवण्णरेह कसवट्टी(ट्ट)इ दिण्णी ॥ गाथार्द्धं १॥

॥ ꣸० ॥

श्री शंखेश्वर-पार्श्वनाथाय नमः ॥

ढोल्ला० । ढोल्ला नायकः । सामलः(ला) श्यामलः । धण प्रिया । चंपावण्णी चम्पकवर्णी । णाइ इवार्थे । सुवण्णरेहा(ह) सुवर्णरेखा । कषवट्टइ कषपट्टके । दिण्णी दिन्नाऽस्ति ॥१॥

ढोल्ला मइं तुह(हुं) वारिया मां(मा) कुरु दीहा माणु ।
निद्दए गमिही रत्तडी दडवड होइ विहाणु ॥२॥

ढो० । हे नायिके[1] । मया त्वं वारिता । दीहा दीर्घम् । माणुं(णु) मानम् दर्पम् । मा कुरु । निद्रायाः (निद्रया) रात्रि०(त्रिः) गमिष्यति । दडवड शीघ्रं । विहाणुं(णु) प्रभातम् । होइ भविष्यति ॥२॥

बिट्टीए मइं भणिअ तुहं(हुं) मा कुरु[2] वंकी दिट्ठि ।
पुत्ति सकण्णी [3]भिल्लि जिम्व मारइ हिअइ पइट्ठि ॥३॥

बिट्टी० । हे पुत्रिके ! मइं मया । तुहं(हुं) त्वम् । भणिअ भणिता । वंकी वक्रा(क्राम्) । दिट्ठी दृष्टिं । मा कुरु । पुत्ति हे पुत्रिके ! । हियइ हृदये । पइट्ठि प्रविष्टा सति(ती) । दृष्टेः(ष्टिः) मारइ मारयति । त्रिम (जिम्व) यथा । सकणी(ण्णी) सकर्णा संपुषा । भिल्ली(ल्लि) भिल्ली भालडी ॥३॥

---

१. नायक - दो. वृ.   २. करु - प्रा.व्या.

३. भल्लि - दो. वृ. । प्रा.व्या.

एइ ति घोडा एह थलि एइ ति निसिआ खग्गु (खग्ग) ।
एत्थ मुणीसिम जाणीअइं(इ) जो नवि चा(वा)लइ वग्ग ॥४॥

एइ० । एते ते । घोडा घोटका[:] । एह एषा । थभि(लि) स्थली । एइ ति एते ते । निसिआ निसिताः तीक्ष्णाः । खग्ग खड्गाः । एत्थ अत्र । मुणिमि(सि)म मनुष्यत्वम् । जाणी[अ]इ ज्ञायते । जो यः । वग्गं वलीं (वल्गाम्) । नवी(वि) नैव । वालइ वालयति ॥४॥

दहसु(मु)ह(हु) भुवणभयंकुरु[४]
तोसिअसंकरु णि(नि)ग्गउ रहवर(रि) चडिअओ[५] (चडिओ) ।
चउम्मु(मु)ह(हु) छम्मुह(हु) झाएवि एक्कहिं
लाइवि णो(णा)वइ दइवें घडिओ[६] ॥५॥

दह० । भ(भु)वणभयंकुरु [भुवनभयङ्करः] । तोसिअ-संकरु तोषित-शंकरः । रहवरि रथवरे । चडिओ आरूढः सन् । दसमुह(हु) दशमुखो रावणः । निग्गओ(उ) निर्गतः । णा[व]इ इवार्थे । चउमुहं(हु) चतुर्मुखम् । छम्मुहं(हु) षण्मुखम् । एक्कहिं एकस्मिन् स्थाने । लाइवि लात्वा । दइं(इ)वें दैवेन कर्मणा । घडिओ घटितः ॥५॥

अगलिअ-नेह-निविट्टाहं जोअणु-लक्खु वि जाउ ।
वरिससएण वि जो मिलइं(इ) सहि सोक्खहिं(हं) सो ठाउ ॥६॥

अग० । अंगलिंअ (अगलिअ) नेह-निविट्टाहं अगलितस्नेहनिवृत्तानां नराणां सस्नेहानां पुरुषाणाम् । जोअणु-लक्खु वि योजनलक्षमपि । जाउ जा(?) यात्वा । वरिससएण वि वर्षशतेनाऽपि । जो यः पुमान् । मिलइ मिलति । सहि हे सखि ! । सोक्खहं सौख्यानाम् । सो सः पुमान् । ठाउ स्थानम् भवति ॥६॥

अंगि(ग)हिं अंगु न मिलिउ हलि अहरें अहरु न पत्तु ।
पिअ जोअंतिहे मुहकमलु एम्वइ सुरउ समत्तु ॥७॥

अं० । हलि हे सखि हेले । अंगहिं अङ्गैः । अंगु अङ्गम् । न मिलिउ

---

४. भयंकरु प्रा.व्या., दो.वृ. ५. चडिअउ - प्रा.व्या., दो.वृ.
६. घडिअउ प्रा.व्या., दो.वृ.

न मिलितम् । अहरें अधरेण सह । अहरु अधरः । न पत्तु न प्राप्तः । पिय प्रियस्य । मुहकमलं मुखकमलम् । जोअंति[हे] द्योतयतो विलोकयतः । एम्वइ एवमेव एतावता । सुरउ सुरतं । समत्तु समाप्तम् ॥७॥

जे महु दिण्णा दीहँडा[7] दइए[8] पवसंतेण ।
ताण सुणंणंतिए (गणंतिए) अंगुलिओ[9] जज्जरिआउ नहेण ॥८॥

जे० । पवसंतेण प्रवसता प्रवासं कुर्वता । दइए दयितेन । जे ये । महु मम । दीहडा दिवसाः । दिण्णा दत्ताः । ताण तान् दिवसान् । गणंतिए गणयन्त्या[ः] । मम अंगुलियाउ (अंगुलिओ) अङ्गुलयोः (ल्यः) । नहेण नखेण । जज्जरिआउ जर्ज्जरिताः जर्ज्जरीभूताः ॥८॥

सायरु उप्परि तणु धरइं(इ) तलि घल्लइ रयणाइ(इं) ।
सामि सुनिच्छु (सुभिच्चु) वि परिहरइं(इ) सम्माणेइ खलाइं ॥९॥

सा० । सायरु सागरः । उप्परि उपरि । तणु तृणानि । धरइ धरति। तलि तले अधः । रयणाइं रत्नानि । घल्लइ घेप्पइ क्षिपति । तथा सामी(मि) स्वामी। सुभिच्चु सुभृत्यानपि परिहरति। खलाइं खलान्। सम्माणेइ सन्मा[न]यति ॥९॥

गुणहिं न संपय कित्ति पर फल लिहिआ भु(भुं)जंति ।
केसरि न ल[ह]इ बोड्डिअ वि गय लक्खेहिं घि(घे)प्पंति ॥१०॥

गुणि (ण)० । गुणि(ण)हिं गुणैः । न संपय न संपद्भवति । पर कीत्ति कीर्त्तिरिव लोकैः । फल फलानि । लिहिआ लिखितानि ललाटपट्ट-लिखितानि। भु(भुं)जंति भुज्यन्ते । यतः केसरी सिंहः । बोड्डिअवि कपर्द्दिका-मात्रमपि । न लहइ न लभते । गय गजा[ः] । लक्खेहिं लक्षैः । घेप्पंति गृह्यन्ते ॥१०॥

वच्छहे गृण्हइ फलइ(इं) जणु कडु पल्लव वज्जेइ ।
तो वि महद्दुम सुअणु जिम्व ते उच्छंगि धरेइ ॥११॥

जं० । जणु लोकः । वच्छहे वृक्षान् । फलइ(इं) फलानि । लिहि गिण्हइ गृह्णाति । परम् कडु पल्लुप (पल्लव) कटुकपत्राणि । जनो वज्जेइ

७. दिअहडा - प्रा.व्या., दो.वृ.   ८. दइएं - प्रा.व्या., दो.वृ.
९. अंगुलिउ - प्रा.व्या., दो.वृ.

वर्जयति। तो वि तथापि । म[ह]द्दुम महाद्रुमः । ते तानि कटुकपत्राणि । उच्छंगि उच्छृङ्गे। धरेइ धरति । जिम (जिम्व) यथा । सुअणु स्वजनः ॥११॥

दुरुड्डाणे पडिउ खलु अप्पणु जणु मारेइ ।
जिह गिरि-सिंगहुं पडिअ सिल अन्नंवि[१०] चूरू करेइ ॥१२॥

दुरु० । दुरुड्डीणं(ड्डाणे) दुराड्डी(ड्डा)नेन । पडिउं(उ) पतितः सन्। खलः । अप्पणुं(णु) आत्मानम् । जणुं(णु) जनम् । मारेइ मारयति । जिह यथा। गिरिसिंगहु(हुं) गिरिशृङ्गेभ्य[ः] । पं(प)डिअ पतिता सती । सिला शिला । अन्नवि अन्यानपि । चूरु चूर्णम् । करेइ करोति ॥१३ (१२)॥

जो गुण गोवइं(इ) अप्पणा पयडा क[र]इ परस्सु ।
तसु हउं कलियुगि दुल्लहहो बलि किज्जउ(उं) सुअणस्सु ॥१३॥

जो० । जो यः पुमान् । अप्पणा आत्मीयान् । गुणान् । गोवइ गोप्यति प्रच्छन्नीकरोति । परस्सु परस्य । पयडा प्रकटान् गुणान् करोति । कलियुगि कलियुगे । दुल्लहहो दु[र्ल]भर्(भ)स्य । तसु तस्य नरस्य । बलि पूजाम् । किज्जउं करोमि । सुअणु(ण)[स्सु] स्वजनस्य (सुजनस्य ?) ॥१२(१३)॥

तणहं भ(त)इज्जी भंगि नवि ते(तें) अवडियडि वसंति ।
अथ(ह) जणु लग्गिवि उत्तरइ अह सह सइ(इं) मज्जंति ॥१४॥

तणहं० । तणहं तृणानाम् । तइज्जी तृतीयो । भंगि भङ्गी प्रकारः । नवि नास्ति । अविडयद्रि (अवडियडि) अवटतटे कूपतटे । वसंति तिष्ठन्ति। तें तानि तृणानि । अह अथवा । जणु जनः । लग्गिवि लगित्वा । उत्तरइ उत्तरयति । अह । सह सार्द्धम् । सयं(इं) स्वयम् । मज्जन्ति ॥१४॥

दइवु घडावइ वण(णि) तरुहं(हुं) सउणिहं पक्कफलाइं ।
सोवरि सुक्ख पइट्ठ णवि कण्णहिं खलवयणाइं ॥१५॥

द० । दइवु दैवः । सउणिहं शकुनिनाम् । तरुहं(हुं) तरूणाम् वृक्षाणाम्। पक्कफलाइं पक्वफलानि । वणि वने । घटा(डा)वइ घटापयति अर्पयति । सोवरि नवरम् । सुक्खं । पइट्ठ णवि प्रविष्टानाम् नराणाम् । कण्णहिं

---

१०. अन्नुवि - प्रा.व्या., दो.वृ.

कर्ण्णयोः । खलवयणाइं खलवचनानि न सौख्यम् ॥१५॥

धवलु विसूरइ सामीअहो गरुआ भरु प(पे)[११]क्खेवि ।
हउं किं न जुत्तउ दुहुं दिसिहिं खंडइं दोण्ण(ण्णि) करेइ (वि) ॥१६॥

धव० । धवलु वृषभः । गरुआ गुरुकम् । भरु भारम् । पेक्खेवि प्रेक्ष्य। स्वा(सा)मिअहो निजं(ज) स्वामिनः निजधनिकस्य । विसूरइ सोचति निन्दति । हउं अहम् । किं न जुत्तओ(उ) किं न युक्तः किं न नियोजितः। दुहुं द्वयो[ः] । दिसिहिं दिशो[ः]पार्श्वयोः । खंडइ(इं) खंडे । दोण्णि द्वे । करि(रे)वि कृत्वा ॥१६॥

गिरिहे सिलायलु तरुहे फल(लु) घेप्पइ नीसाम्वन्नु ।
घर(रु) मेलेप्पिणु माणुसहं तो वि न रुच्चइ रण्णु ॥१७॥

गिरि० । गिरिहे पर्वतान्(त्) । सिलायलु शिलातलम् । तरुहे वृक्षान्(त्) । फलु फलम् । घेप्पइ गृह्यते । नीसाम्बनु(न्नु) निःसामान्यम् । तो वि तथापि। घरुं(रु) गृहम् । मेलेप्पिणु मुक्त्वा । माणुसहं मनुष्येभ्यः । रणुं(ण्णु) अरण्यम्। न रुच्चइ न रोचते ॥१७॥

तरुहुं वि वक्कलु फल(लु) मुणि वि परिहणु असणु लहंति ।
सामिहुं एत्तिओ(उ) अग्गलउं आयरु भिच्चु(च्च) गि(गृ)हंति ॥१८॥

तर(रु)हुं० । तरुहुं वृक्षेभ्योऽपि । वक्कलुं(लु) वक्क(ल्क)लम् । प(फ)लु फलम् । मुनि वि मुनयोऽपि ऋषीश्वरा अपि । परिहणु परिधानम्। असणुं(णु) असनम् । लहंति लभन्ति(न्ते) । सामिहुं स्वामिभ्यः । एत्तिउ एतद्। अग्गलउं अधिकतरम् । आयरु आदरम् यथा स्यात् । भिच्चु(च्च) भृत्याः। गृहंति गृह्णन्ति ॥१८॥

अह विरलप्पहाउ जि क[लि]हि धम्मु ॥१९॥

अह अथ । विरलप्पहाउ तुच्छप्रभावः । जि एव । कलिहि कलियुगे। धम्मु धर्म्मः ॥१९॥

दई(इ)ए० पूर्ववत् ॥२०॥

दइए० पूर्ववत् ॥२०॥

---

११. पिक्खेवि - प्रा.व्या., दो.वृ.

अग्गिए(एं) उण्हओ(उ) होइ जगु वाएं सीअलु तेम्व ।
जो पुणु अग्गि(ग्गिं) सीअला तसु उण्हत्तणउं(उ) केम्व ॥२१॥

अग्गि० । अग्गिना । उण्हउं(उ) उष्णम् । होइ भवति । जगु जगत् । वाए(एं) वायुना । सीअलुं(लु) शीतलं भवति । तेम्व तथा । जो यः । पुणु पुनः । अग्गि(ग्गिं) अग्निना । सीअलुं(ला) शीतलं(लः) भवति । तसु तस्य । उण्हत्तणउ उष्णत्वम् । केम्व कथं भवति ॥२१॥

विप्पिआ(अ)यारओ(उ) जइवि पिओ(उ) तोवि तं आणिहि अज्जु ।
अग्गिणि(ण) दड्ढा(ड्ढउ) जइवि घरु तो तें अग्गिं कज्जु ॥२२॥

विप्पि० । विप्पिअयारउ विप्रियकारकः । य(ज)इवि यद्यपि । पिउ प्रियः । तोवि तथाऽपि । तं प्रियम् । आणिहि आनीहि । अज्ज अद्य । अग्गिण अग्निना । दड्ढउ दग्धं । जइवि यद्यपि । घरु गृहं । तो तथाऽपि । तें तेन । अग्गि(ग्गिं) अग्निना । कज्जु कार्यम् ॥२२॥

एइ ति घोडा० इत्यादि पूर्ववत् ॥२३॥

एइ ति० पूर्ववत् ॥२३॥

जिम्व [जिम्व] वंकिम लोअणहं णिरु साम्व(म)लि सिक्खेइ ।
तिम्व तिम्व वम्महु निअयसरु[१२](र) खरपत्थरि तिक्खेइ ॥२४॥

जिम्व० । यथा यथा । वंकिम वक्रिमां(माणम्) वक्रत्वम् । लोअणहिं(हं) लोचनयोः द्विवचनस्य बहुवचनम् । णिरु निश्चितम् । सामली श्यामली स्त्री । सिक्खेइ शिक्षति । तिम्व तिम्व तथा तथा । वम्महु मन्मथः । खर पत्थरे(रि) कठोरप्रस्तरे । निअयसर निजकसरान् । त(ति)क्खेइ तीक्ष्णयति ॥२४॥

संगर-सएहिं जु वणि(ण्णि)अइ देक्खु अम्हारा कंतु ।
अइमु(म)त्तहं चत्तंकुसहं गय कुंभयं(इं) दारन्तु ॥२५॥

संग० । संगरसएहिं सङ्ग्रामशतैः । जु यः । वणि(ण्णि)अइ वर्ण्यते । देखु(क्खु) पश्य । अम्हारु(रा) अस्मा(म)दीयः । कंतु कान्तः भर्त्ता । अइमु(म)त्तहं अतिमत्तानाम् । चत्तंकुसहं त्यक्ताकु(ङ्कु)शानाम् । गय गजानाम् । कुंभइ(इं) कुंभस्थलानि । दारतुं (दारंतु) दारयन् ॥२५॥

---

१२. सरु - प्रा.व्या.

तरुणिउहो (तरुणिहो) [तरुणहो] मुणिओ(उ)
मइ(इं) करहु म अप्पहो घाओ(उ) ॥२६॥

तरु० । तरुणिहो तरुणहो हे तरुण्य[:] हे तरुणा[:] ! मुणिउ ज्ञात्वा । मइं मया । मां । अप्पहो आत्मनः । घाउ घातम् । करहु कुरुत । म मा ॥२६॥

गुणि(ण)हिं न संपय[13] कित्ति पर० पूर्ववत् ॥२७॥

गुणहिं न संपय० पूर्ववत् ॥२७॥

भाईरहि जिम्व भारइ मग्गेहिं त(ति)हिं वि पयट्टइ ॥२८॥

भाईरि(र)हिं(हि) भागीरथी गंगा । जिम्व यथा । भारइ भारती भरतस्य ई(इ)यम् भारती । तिहिं वि त्रिष्वेव । मग्गेहिं मार्ग्गेषु । पयट्टइ प्रवर्तते ॥२८॥

अंगुली(लि)[उ] जज्जरिआउ नहेण पूर्ववत् ॥२९॥

अंगु० पूर्ववत् ॥२९॥

सुंदरसव्वंगाओ विलासिणिओ पेच्छंताण ॥३०॥

सुंद० । सुंदरसव्वंगाउ(ओ) सुन्दरं प्रधानं सर्वं अङ्गं यासां ताः सुन्दर-सर्वांगाः(ङ्गाः) । विलासिणिओ विलासिन्यः स्त्रियः । पेछं(च्छं)ताण पश्यताम् पुरुषाणाम् ॥३०॥

निअ-मुह-करि(र)हि(हिं) वि मुद्धकर अन्धारइ पडिपेक्खइ ।
ससिमंडल चंदिमए पुण(णु) कांइ न दूरे देक्खइ ॥३१॥

निअ० । निअ-गुह-करिं(र)हिं वि निजमुखकिरणैरपि । मुद्धकर मुग्धकर(?) । काचित् स्त्री । अंधारइ अन्धकारे । पडिपेख(क्ख)इ प्रतिप्रेक्षते । ससिमंडल चंदिमए पूर्णशशाङ्कमण्डलं चन्द्रिकया कान्त्याम्(न्त्या) । दूरे दूरस्थे पदार्थे । पुणु पुनः । कांइं किम् । न देक्खइ न पश्यति, अपि तु पश्यत्येव ॥३१॥

जहिं मरगयकंतिए संवलिअं ॥३३ (३२)॥

जहिं यथा । मरगयकिं(कं)तिए मरगतरत्नकान्त्या । संवलियं मिश्रितम् ॥३२॥

---

१३. संपइ - प्रा. व्या.   १४. सव्वंगाउ - प्रा.व्या., दो. वृ.

तुच्छमज्झहे तुच्छजंपिरहे
तुच्छ[च्छ]रोमावलिहे तुच्छराय तुच्छयरहासहे
पियवयणुं(णु) अलहन्तिअहे तुच्छकाय-वम्मह-निवासहे ।
अन्नु जु तुच्छउं तहे धणहे तं अक्खणहं न जाइ
कटरि थण(णं)तू(त)रु मुद्धडहे जे(जें) पुणु विच्चि णमाइ ॥३३॥

तुच्छ० । तुच्छमज्झहे तुच्छमध्याः । तुच्छज(जं)पिरहे तुच्छकथयित्र्याः स्वल्पभाषिण्याः । तुच्छच्छरोमावलिहे अच्छा(तुच्छ)अच्छा रोमावलिः यस्याः । तुच्छराय हे तुच्छराग ! दूतीकस्या नायि(य)कस्यामन्त्रणं, स्वल्पो रागो स्नेहो, यस्य नायि(य)कस्य स[:]-हे तुच्छराग ! तुच्छयरहासहे तुच्छतर-स्वल्पतर-हास्यायाः । पियवयणु प्रियवचनम् । अलहंति[अ]ए(हि) अलभन्त्याः (अलभमानायाः) । तुच्छकाय-वम्मह-निना(वा)सहे तुच्छशरीर-मन्मथ-निवासहे(सायाः) । तहे तस्याः । धणहे नायिकस्याः (नायिकायाः) । अन्नु अन्यत् । जु यत् । कटि(ट)रि आश्चर्ये उइसुतं(?) देशान्तरीयः । मुद्धडहे मुग्धायाः । थण(णं)त्त(त)रु स्तनान्तरम् अस्ति अतिपीनत्वात् अतितुच्छउं इति भावः । जें येन कारणेन । मणु मनश्चितं(त्तं) । वच्चि मार्ग्गे अंतराले स्तनयोः । न माइ न माति ॥३२(३३)॥

फोंडेति (फोडेंति) जे हियडुं (डउं) अप्पणु(ण)उं ताहं पराइ कवण घृंण[१५] ।
रक्खेज्जहु लोअहो अप्पणउं (अप्पणो) बालहे जाया विसम थण ॥३४॥

फोडें० । जे यौ स्तनौ । अप्पणउं आत्मीयम् । हियडउं हृदयम् । फों(फो)डेंति स्फोटयन्ति । तायं(हं) तयोः स्तनयो[:] । पराइ परकीया । कवण किम् । घृण दया भवति । अपि तु न लोअहो भो लोकाः । अप्पणो आत्मानं । रक्खेज्जहु रक्षयतः(त) । बालहे बालायाः । विसमथण विषमस्तनौ । जाया जातौ ॥३४॥

भल्ला हुआ जु मारिआ बहिणि महारा कंतु ।
लज्जेज्जं नु वयंसिअहु जइ भग्गा घरु एंतु ॥३५॥

भल्ला० । बहिनि(णि) हे भगिनी(नि) । महारा अस्मदीयः । कंतु कान्तः पतिः । जु यत् । मारिआ मारिता । तद् भल्ला भव्यम् । हुआ जातं

१५. घण - प्रा.व्या., दो. वृ.

भूतम् । यदि भग्गा भग्नः सन् । घरु गृहम् । एंतु आगमिष्यत् । तदा वयंसिअहु वयस्याभ्यो । लज्जेजंतु अलज्जिष्यत् ॥३५॥

वायसु उड्डावें(वं)तिअए पिउ दिट्ठउ सहसत्ति ।
अद्धावलया महिहिं(हि) गय अद्धा फुट्ट तडत्ति ॥३६॥

वाय० । वायसु वायसं काकम् । उड्डावंतिअए उड्डापयन्त्याः(न्त्या) । कयाचित् स्त्रिया सहसा(सत्ति) सहसैव । पिउ प्रियः पति । दिट्ठउ दृष्टः इति हेतोः । अर्द्धा अर्द्धम् । वलया वलयम् । महिहि मह्याम् पृथिव्याम् । गय गतं पतितम् । कथम् अद्धा ? फुट्ट तडि(ड)त्ति अद्धा अर्द्धं फुट्टं(ट्ट) स्फुटम् । तडि(ड)त्ति तडत् इति यथा स्यात् तथा एतावता अर्द्धं त्रुटित्वा भूमौ पतितम् ॥३६॥

कमलइ(इं) मेल्लिं[१६]वि अलिउलइं करिगंडाइं महंति ।
असुलहमेच्छण जाहं भलि ते णवि दूरि(रु) गणेंति ॥३७॥

कम० । अलिउलइं अलिकुलानि । कम[ल]इं कमलानि । मेल्लिवि मुक्त्वा । करिगंडाइं करीणां गजानां गल्ल(ण्ड)स्थलामि(नि) । महंति काङ्क्षति । असुलहं दुर्लभवस्तुम् । मेच्छण इषितुम् । जाहं येषाम् पुरुषाणाम् । भलि कदाग्रह म(स)मस्ति । दुरु दूरम् । न गणेंति न गणयन्ति ॥३७॥

अन्नु जु तुच्छउं तहे धणहे० ॥३८॥

तहे तस्या[:] । धणहे स्त्रियायाः । अन्नु अन्यत् । जु यत् । तुच्छउं तुच्छकम् ॥३८॥

भग्गउं देखिं[१७]वि निअय-बलु बलुं(लु) पसरि[अ]उं परस्सु ।
ओ(उ)मिल्लइ ससि-रेह जिम करि करि(र)वालु पियस्सु ॥
॥ ३८(३९)॥

भग्ग० । पियस्सु प्रियस्य । करि करे हस्ते करवरात् । करवालु खड्गं। उमिल्लइ शोभते । श(स)सि[रेह] जिम्व शशिरेखावत् । देखिवि दृष्टा(ष्ट्वा) । निअयबलु निजकबलं निजशै(सै)न्यम् । भग्गउ भग्ग(ग्न)कम् ।

१६. मेल्लवि - प्रा.व्या., दो. वृ.   १७. देक्खिवि - प्रा.व्या., दो. वृ.

पुनः किं कृत्वा देखिवि दृष्टा(ष्ट्वा) । परस्सु परस्य सैन्यम् । शत्रोः बलु शै(सै)न्यम् । परसिउं (पसरिअउं) प्रसृतकं विस्तरितकम् ॥३९॥

जहा(हां) होंतओ(उ) आगदो । तहा(हां) होंतओ(उ) आगदो । कहा(हां) होंतओ(उ) आगदो ॥३९ (४०)॥

जय(हां)० । जहा(हां) यस्मात् । होंतउं(उ) आगदो आगतः । तहा(हां) तस्मात् । होंतउं(उ) भवन् सन् आगतः । कहा(हां) कस्मात् होंतउं(उ) भवन् सन् आगतः ॥४०॥

**जं(ज)इ तहो तुट्टो(तुट्टउ) नेहडा मइं सहुं नथि(वि) तिलि(ल)तार ।
तं किहे वकहिं (वंकेहिं) लोअणेहिं जोइज्जउ(उं) सवि(य)वार ॥
॥४०(४१)॥**

जइ० । जा(ज)इ यदि । तहो तस्य पुरुषस्य । तुट्टउ त्रुटितः । नेहडा स्नेहः । मइं मया । सहु(हुं) सार्द्धं । नवि नापि । तिलतार हे तिलतार हे स्नेहक तीतिक(?) । तं तदा । किहे कस्मात् । तं [वं]कि(के)हिं लोअणेहिं वक्राभ्यां लोचनाभ्याम् । सयवार शतवारम् । जोइज्जउं विलोक्यते ॥४१॥

**जइ(हिं) कपिज्जइं(इ) सरेँ[18] सरु छिज्जइ खग्गेँ[19] खग्गु ।
तहि (हिं) तेहइ भड-घडनिवहिं(हि) कंतु पयासइ स(म)ग्गु ॥४१(४२)॥**

जहिं० । यस्मिन् । कपिज्जइ कँल्पते[20] । सरेण बाणेन । सरं(रु) बाणं(णः) । खग्गेण खड्गेण(न) । खग्गं(ग्गु) खड्गं(खङ्गः) । छिज्जइ छिद्यते। तहिं तस्मिन् सङ्ग्रामे । तेहइ तादृशस्थाने । भड सुभटानाम् । घडनिवहिं(हि) वृक्षमूलसमूहे । कंतु कान्तः । मग्गु मार्ग्गम् । पयासइ प्रकाशयति ॥४२॥

**एक्कहिं अख(क्खि)हिं सावणुं(णु) अन्नहिं भद्दवओ(उ) ।
माहउ महिअलि(ल)-सत्थरि गंडत्थले सरओ(उ) ॥४२(४३)॥**

एक्क० । एक्कहिं एकस्मिन् । अख(क्खि)हिं लोचनेहिम्(नैः) । सावणु श्रावणमासः । अन(न्न)हिं अन्यस्मिन् लोचने । भद्दवउ भाद्रपदः ।

---

१८. सरिण - प्रा.व्या., दो.वृ. १९. खग्गिण - प्रा.व्या., दो.वृ.
२०. कर्त्यते - दो.वृ.

महियलि(अल)सत्थरि महितलश्रस्तरे । माहओ(उ) माध(घ)वः वैशाखः। गंडत्थले गल्ल(गण्ड)स्थले । सरउ शरत्कालः ॥४३॥

अंगिहिं गिम्हु(म्ह) सुहच्छी तिलवणे(णि) मग्गसिरु ।
तहे मुद्धहे मुहपंकइं(इ) आवासिउ सिसिरि(रु) ॥४३(४४)॥

अंगि० । अंगिहिं अङ्गे शरीरे । गिह्म(म्ह) ग्रिष्मः । मु(सु)हच्छी मु(सु)खास्ये मु(सु)स्वस्थांयिनि(?) । तिलवणि तिलवणे(ने) । मग्गसिरु मार्ग्गशीर्षः। तस्याः मुद्धहे मुग्धाया[ः] स्त्रियाः । मुहपंकइ मुखपङ्कजे । आवासिउ आवासितः निवासितः । सिस(सि)रु शिशि[र]कालः ॥४४॥

हियडा फुट्ट(ट्टि) तडि(ड)त्ति करि कालखे(क्खे)वें काइं ।
देख(क्ख)उं हय-विहि-कहि(हं) ठवइ पइं विणु दुक्खसयाइं ॥
॥ ४४(४५)॥

हिए(य)० । हियडा हे हृदय । करि कृत्वा । तडि(ड)त्ति तडत्-शब्दम् । फुट्टि स्फुटम् । कालखे(क्खे)वें कालक्षेपेन । काइं किमस्ति । हय-विहि हतविधिः । पइं त्वया । विणु विना । दुख(क्ख)सयाइं दुःखशतानि। व(ठ)वइ स्थापयति इति । देखु(देखउं) पश्यामि ॥४५॥

कंतु महारु[21] हलि सहिए निच्छएं रूसइ जासु ।
[22]अत्थेहिं सत्थेहिं हत्थेहिं वि ठाउवि फेडइ तासु ॥४५(४६)॥

कंतु० । हलि हे हलि । सहिए हे सि(स)खिके । निच(च्छ)ए निश्चयेन। जासु यस्य पुरुषस्य । महारु अस्मदीयः । कंतु कान्तः । रूसइ रूष्यति । तासु तस्य । अथे(त्थे)हिं अर्थै[ः] द्रव्यैः । सत्थै(त्थे)हिं शस्त्रैः। हत्थै(त्थे)हिं हस्तैः । नाविउ(ठाउवि) स्थातमपि । फेडइ स्फोटयति ॥४६॥

जीवी(वि)उ कासु न वल्लहउ(उं) धणु पुणु कासु न इट्ठ[23] ।
दोण्णि वि अवसर[24]-निवडिआइं तिण-सम गणइ विस(सि)ट्ठु ॥
॥ ४६(४७)॥

---

२१. महारउ - प्रा.व्या., दो.वृ.
२२. अत्थिहिं सत्थिहं हत्थिहिं - प्रा.व्या., दो.वृ.
२३. इट्ठु - प्रा.व्या., दो.वृ.
२४. अवसरि निवडिअइ - अपभ्रंश व्या., सति-सप्तमी.

क० (जीवि०) । कासु कस्यचित् पुरुषस्य । जीवि(वि)उं(उ) जीवतिं (जीवितम्) जीवितव्यम् । न वल्लहउं वल्लभं न भवति अपि तु भवत्येव। पुणु पु[नः] । कासु कस्य पुरुषस्य । धणु धनम् । न इट्ठ इष्टं नास्ति, अपि तु इष्टमेव । विस(सि)ट्ठजन उत्तमजनः । दोण्णि वि द्वेऽपि(द्वे अपि) । अवसर-निवडिआइं अवसरनिपतिते प्रस्तावे आगते सति । तिणसमे(म) तृणसमे। गणइ गणयति ॥४७॥

जहे केरओ(उ) । तहे केरउ । कहे केरओ(उ) ॥४७(४८)॥

जहे० । यस्याः । केरओ(उ) सम्बन्धी । तहे तस्याः । केरउ सम्बन्धी। कहे कस्याः । केरउ सम्बन्धी ॥४८॥

प्रंगणि चिट्ठदि नाहु ध्रं(ध्रुं) त्रं रंणि करदि न भ्रंति ।
पक्खे - **तं बोल्लिअइ जु निव्वहइ ॥४८(४९)॥**

प्र(प्रं)ग० । प्रंगणि प्राङ्गणे गृहाङ्गणे । ध्रं(ध्रुं) यः । नाहु नाथ । चिट्ठइ तिष्ठति । त्रं सः नाथः । रणि रणे सङ्ग्रामे । करदि करोति । युद्धादि । न भं(भ्रं)ति भ्रान्तिर्नाऽस्ति ।

तं तइं (तद्) । बोल्लिअइ कथ्यते जल्पते । जु यद् । निव्वहइ निर्वाह्यते ॥४९॥

इमु कुलु तुह तणउं ।
इमु कुलु देक्खु ॥४९(५०)॥

इमु० । इमु इदम् । कुलु कुलम् । तुह तव । तणउ(उं) सम्बन्धी। इमु इदम् । कुलु कुलम् । देक्खु पश्य ॥५०॥

एह कुमारी एहो नरु एही(हु) मणोरहु(ह) ठाउ[२५] ।
एहउं वढ चिंतंताहं पच्छइ होइ विहाणु ॥५०(५१)॥

एह० । एषा । कुमारि(री) कन्या । एहो एषः । नरु नरः पुरुषः । एहु एतद् । मणोरु(र)ह मनोरथानाम् । ठाउ स्थानम् । एहउ(उं) ईदृशम् । वढ

२५. ठाणु. प्रा.व्या., दो.वृ.

मूढाणां मूर्खाणाम् । चिंतंताहं चिन्तयि(य)ताम् । विहाणु प्रभातम् । पच्छइ पश्चात्। होइ भविष्यति ॥५१॥

एइ ति घोडा एह थलि इत्यादि पूर्ववत् ॥५१(५२)॥

एइ ति पूर्ववत् ॥५२॥

एइ पेच्छ ॥५२(५३)॥

एइ एतान् । पेच्छ पश्य ॥५३॥

जइ पुच्छह वड्डा[इं] घरां(र) तो वड्डा घर उइं (ओइ) ।
विहिभि(लि)अ जुणु(जण) अब्भुद्धरण कंतु कुटी(डी)रइ जोइं(इ) ॥५३(५४)॥

जदि(इ०) । जइ यदि । भो पथिकाः वड्डाइं वृद्धानि । घर गृहाणि। पुच्छह पृच्छथ । तो तदा । बड्डा वृद्धानि । घर गृहाणि । उइं (ओइ) अमूनि। विहलित(अ)जण विह्वलित-पीडितजनः । अब्भुद्धरण अभ्युद्धरण । कंतु कान्तः । कुटी(डी)रइ कुटीरके । जोइ पश्य ॥५४॥

आयइं हंलोअहो (लोअहो) लोअणइं जाईसर[इं] न भंति ।
अप्पिए दिट्ठे मउलिअहिं पिए दिट्ठए विहसन्ति ॥५४(५५)॥

आ० । आयइं इमे । लोअहो भो लोकाः । लोअणइ लोचनै[ः] । जाईसरइ(इं) या(जा)तिस्मरे स्तः । न भंति भ्रान्तिर्नाऽस्ति । अप्पिए अप्रिये अनभीष्टे । दिट्ठइ दृष्टे सति । मउली(लि)[अ]हिं म(मु)कुलीभवतः । पिए प्रिये । अभीष्ट दृष्टे सति । विहसंति विकसन्तः(त्तः) । सर्वत्र द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥५५॥

सोसउ म सोसओ(उ)च्चिअ उयही वडवानलस्स कं तेण ।
जं जलइ जले जलणो आएण वि किं न पज्जत्तं ॥५५ (५६)॥

सो० । सोसओ(उ) शुष्यतु । म सोसओ(उ) मा शुष्यतु । चि(च्चि)अ एवावार्थ (एवार्थ) । उद(य)ही उदधी(धिः) समुद्रः । तेण समुद्रशोषणेन वडवानलस्य समुद्र(द्रा)ग्निः(ग्नेः) । कं किमस्ति । जं यद् यस्मात् कारणात्। जले पानीये । जलनो(णो) ज्वलनः वैश्वानरः । जलइ ज्वलति । आएण वि अनेनाऽपि वडवानलेन । किं न पज्जत्तं किं न प्राप्तम् । अपि तु सर्वमेव ॥५६॥

आयहो दढ(ड्ढ) कलेवरहो जं वाहिउ तं सारु ।
जो (जइ) उड्ढब्भइ तो कुहइ अह डज्झइ तो छारु ॥५६ (५७)॥

आ० । आयहो अस्य । दढ(ड्ढ) दग्ध निन्द्य । कलेवरहो कलेवरस्य देहस्य । जं यत् । वाहिउ वाहितम् । तं तदेव । सारु सारम् कार्थ(र्य)करम् । जइ यदि । उब्भउइ (उड्ढब्भइ) आच्छाद्यते । मृतानन्तरम् यदि सिचयेनाऽऽछाद्यते । तो तदा । कुहइ कुहणाति (कुन्थ्नाति) । अह अथवा । ज(ड)ज्झइ दह्यते । तो तदा । काया छारु भस्मसात् भवति ॥५७॥

साहु वि लोउ तडप्फडइ वड्डत्तणहो तणेण ।
वडु(ड्ड)प्पणु [२६]परि पाव(विअ)इ हत्थेहि(त्थें) मु(मो)क्कलडेन ॥५७ (५८)॥

साहु वि सर्वोऽपि । लोउ लोकः । वड्डत्तणहो वृद्धत्वस्य । तणेण भवनार्थे । एतावता वृद्धत्वार्थे । तडप्फडइ उत्स(त्सु)कीभवति । पर(रि) परम् । वड्डप्पणुं(णु) वृद्धत्वम् । हत्थें हस्तेन । मोक्कलडेन मुत्कलेन । पाविअइ प्राप्यते ॥५८॥

सत्तु(व्वु)वि ॥५९(६०)॥

स० । सर्वोऽपि ॥६०॥

जइ न सु आवइ [दूइ घरु काइं अहो-मुहु तुज्झु ।
वयणु [२७]जइ खण्डइ तउ सहिए सो पिउ होइ न मज्झु ॥६१॥]

ज० । जइ यदि । सु नर । न आवइं(इ) नाऽऽयाति । दूइ दूरम् । घरु गृहम् । तदा कांइ (काइं) कस्मात् । अहोमुहु अधोमुखम् । तुज्झु तव । सहिहे(ए) सखिके । तउ तव । जइ यदि । वयणु वचनम् । खंडइ खण्डयति अन्यथा करोति । तदा सो नरः । पिउ प्रिय । मज्झु मम । न होइ न भवति ॥६०॥

---

२६. परपाविअइ - दो.वृ.

२७. जु. - प्रा.व्या., दो.वृ.

[काइं न दूरे देकखइ ॥६१॥]

का० । काइं किम् । दूरे पदार्थे । न देखइं (देक्खइ) न पश्यति ॥६१॥

[फोडिन्ति जे हियडउं अप्पणउं ताहं पराई कवण घण ।
रक्खेज्जहु तरुणहो[२८] अप्पणा बालहे जाया विसम थण ॥६२॥]

रक्खे० । तरुणहो तरुणा[:] । अप्पणा आत्मानम् । रक्खेज्जहु रक्षयन्तु। बालहे बालायाः । विष(स)मथण विषमस्तनौ । जाया यातौ उत्पन्नौ। जे यौ स्तनौ । अप्पणु आत्मसम्बन्धि हियडुं ॥६२॥

[सुपुरिस कंगुहे अणुहरहिं भण कज्जें कवणेण ।
जिम्व जिम्व वड्डत्तणु लहहिं तिम्व तिम्व नवहिं सिरेण ॥६३॥]

सु० । हे सखि तं भणइ (भण) कथय । कवणेन(ण) केन । कज्जं(ज्जें) कार्यम् न (कार्येण) । [सुपुरिस] स(सु)पुरूसा(षाः) सत्पुरुषा[:] । कंगुहे कङ्गुधान्यस्य । अणुहरहिं अनुहरन्ते शा(सा)दृश्यं भजन्ते । तदा त्वं शृणु। जिम्व जिम्व यथा यथा। वड्डत्तणुं(णु) वृद्धत्वम् । लहहिं लभन्ते । तिम्व तिम्व तथा तथा । शिरेण शीर्षेण । नवहिं नमन्ति ॥६३॥

[जइ ससणेही तो मुइअ अह जीवइ निन्नेह ।
बेहिं[२९] वि पयारेहिं गइअ धण किं गज्जहि खल मेह ॥६४॥]

जइ० । जइ यदि । ससिनेही (ससणेही) सस्नेही । [तो] तदा । मुइआ(अ) मृत । अह अथवा । निन्नेहा(ह) निस्नेहा । जीवइ जीवति इति। बेहिं द्वाभ्याम् । पयारेहिं प्रकाराभ्याम् । धण प्रिया । गइअ गतिका गतिः (गता)। अतः किं खलः(ल) हे दुर्ज्जन!। मेह हे मेघ! त्वं। गज्जहिं गर्ज्जति ॥६३(६४)॥

[भमरु म रुणझुणि रण्णडइ सा दिसि जोइ म रोइ ।
सा मालइ देसन्तरिअ जसु तुहुं मरहि विओइ ॥६५॥]

भमर(रु)० । भमर(रु) हे भ्रमर । रण्णडइ अरण्ये वने । म रुणिझुणी

२८. लोअहो - प्रा.व्या., दो.वृ.
२९. बिहिं - प्रा.व्या., दो.वृ.

(रुणझुणि) मा रुणो धूनि (ध्वनि) स्व(?) पुनः सा दिसि सा दिक्। म जोइ मा विलोकय त्वम् । पुनः म रोयइं (रोइ) रुदनं मा कुरु । यतः सा मालइं(इ) सा मालती । दें(दे)संतरिअ देशान्तरिताऽस्ति । जसु यस्याः । विउ(ओ)इ वियोगे । तुहं(हुं) त्वम् । मरइ मरति ॥६५॥

[तुम्हे तुम्हइं जाणह ।
तुम्हे तुम्हइं पेच्छइ ॥६६॥]

तु० । तुह्मे (तुम्हे) यूयं जानीतः(त) ।
तुह्मइ (तुम्हइं) युष्मान् पश्यतु ॥

[पइं मुक्काहं [३०]विवरतरु फिट्टइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।
तुह पुणु छाया जइ होज्ज कहवि ता तेहिं पत्तेहिं ॥६७॥]

[प]इ (इं)० । पयं (पइं) त्वया । मुक्काहं मुक्तानाम् । विवरतरु वि विहंगाः तैर्वर विवर एवंविधो वृक्षः तस्य संबोधनम् हे[३१] विवरतरोः(रो) । पत्ताण(णं) पत्राणाम् । पत्तत्तण(णं) पत्रत्वम् । न फिट्टइ न याति । पुणु पुनः । जइ यदि । कहवि कथमपि । तुह तव । च्छाया (छाया) शोभा । होज्ज अभविष्यत् । ता तावत् । तेहिं पत्तेहि(हिं) तैः पत्रैः ॥६७॥

[३२]महु० । महु०

C/o. देवीकमल जैन स्वाध्याय मन्दिर
ओपेरा, विकासगृह रोड,
अमदावाद-७

---

३०. वि वरतरु-प्रा. व्या.

३१. हे विवरतरो अथवा हे वरतरो-दो. वृ.